

عنوان مقاله : بررسی مفهوم مثبت و مقابل خشم در روایات؛ بررسی مفاهیم حلم، صبر و شجاعت در ارتباط با خشم

نویسندگان : آزاده جوادنژاد، دانشگاه قرآن و حدیث قم.

مقدمه

در روایات ائمه اطهار (ع) به مفهوم خشم و غضب به صورت گسترده پرداخته شده است.

در روایات کلمه مترادف مفهوم خشم به غیظ یا غضب یاد شده است.

غیظ در لغت به معنای خشم یا سخت ترین خشم یا تیزی آن است و در اصطلاح حالت برافروختگی و هیجان فوق العاده روحی است که پس از رویارویی با ناملایمات به انسان دست می دهد. از کلمه غیظ در کتاب نهجیه به عنوان صفتی در انسان ها که در هنگام عصبانیت آنها را به عمل وامی دارد، یاد شده است.

معنای غضب: کلمه غضب به معنای خشم گرفتن، خشمگینی، خلاف خشنودی، سخت خشم و زود خشم به کار رفته است. در نهجیه غضب به دو نوع ممدوح و مذموم تقسیم شده است. غضب ممدوح برای دین و حق و غضب مذموم برای غیر از آن.

تفاوت این دو کلمه در این است که غیظ به معنای هیجان طبع برای انتقام در اثر مشاهده پی درپی ناملایمات است و به همین جهت است که گفته می شود خداوند متعال غضب می کند ولی گفته نمی شود خداوند متعال غیظ می کند.

برای پی بردن به اهمیت بحث خشم و پرخاشگری در اسلام به روایات وارده در این زمینه اشاره می کنیم:

مردی خدمت یکی از ائمه (علیهم السلام) عرضه داشت: یا ابن رسول الله! مرا یک چیز کمی بیاموز که بسبب عمل کردن به آن چیز دنیا و آخرت برایم جمع شود فرمود: غضب مکن هرگز.

بعلاوه در روایات برای دوری از خشم از دو کلمه استفاده شده است. در برابر کلمه غضب از کف (ریشه کفف) و در برابر کلمه غیظ از کظم (کظم غیظ) آمده است.

برای بهتر فهمیدن این دو کلمه به معنای آنها در کتاب نهجیه فی غریب الحدیث والایر جناب ابن اثیر توجه کنید:

کفف: یَحْتَمَلُ أَنْ يَكُونَ بِمَعْنَى الْمَنْعِ

کظم: وَفِيهِ «مَنْ كَظَمَ غَيْظًا فَلَهُ كَذَا وَكَذَا» كَظَمَ الْغَيْظَ: تَجَرَّعَهُ وَاحْتِمَالُ سَبَبِهِ وَالصَّبْرُ عَلَيْهِ أَيُّ لِيَحْبِسَهُ مَهْمًا أَمْكَنَهُ أَيُّ لَا يَبْدِيهِ وَيُظَهِّرُهُ، وَهُوَ حَسْبُهُ.

در مجموع شاید بتوان این طور نتیجه گیری کرد که در برابر هیجان خشم (غضب و غیظ) باید خود را کنترل کنیم و آن طور که ابن اثیر یاد کرده است این هیجان را حبس کنیم و آن را پنهان بداریم. این یک واکنش فوری به هیجان خشم به حساب می آید.

اما سوال اینجاست: اگر بخواهیم در برابر خشم یک صفت اخلاقی برگزینیم آن صفت کدام است؟

روش

در این تحقیق برای بررسی مفاهیم موجود در احادیث از روش کتابخانه ای استفاده شده است. ما برای پاسخ به سوالات تحقیق از طریق بررسی خانواده حدیث و خانواده بزرگ حدیث به روایات نگاهی می اندازیم. در توضیح این روش باید بگوییم روش بررسی خانواده حدیث روشی است که احادیث حول محور یک موضوع را جمع آوری و سپس آنها را مورد نقد و نظر قرار می دهد و روش خانواده بزرگ حدیث احادیث متعارض و در ظاهر مخالف با موضوع اول مثل احادیثی که به مفهوم مخالف موضوع مد نظر ما می پردازند را نیز کاوش می کند.

یافته ها و نتایج

همانگونه که از روایات چنین برمی آید اگر بخواهیم در هنگام غضب واکنشی داشته باشیم باید خود را ننگه داریم و در اصطلاح خشم خود را فروخوریم.

اما اگر می خواهیم خشمگین نشویم باید صفت حلم را در خود تقویت کنیم.

سئلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ أَحْلَمُ النَّاسِ قَالَ الَّذِي لَا يَعْصِبُ.

به طور عموم برداشتی که از واژه حلم می شود همین مفهومی است که در روایات بالا آمده است. اگر فردی اذیت شود باید صبر پیشه کند و بگذرد. مفهومی منفعلانه. دیگر کسی نباید برای احقاق حقوق خود قدمی بردارد.

اما با بررسی بیشتر روایاتی که در آنها از حلم سخن به میان آمده است به نکات جالب توجهی پی می بریم: غیر قابل انکار است که حلم صفتی قابل ستایش است. اما حلم معنایی فراتر از فرو خوردن خشم دارا می باشد. حلم یعنی انسان بتواند مالک نفس خودش باشد. مالک نفس بودن یعنی انسان بتواند خودش را در موقعیت های گوناگون و در برابر هیجان های مختلف مدیریت کند.

حلم صفتی است که همراه و همطرز با علم، عقل، خلق نیکو و کمال ایمان مطرح شده است. و صفت مقابل حلم، جهل است

از مجموع روایات ذکر شده چنین بر می آید که حلمی که ائمه اطهار (ع) از آن سخن به میان آورده اند تنها صفتی در برابر خشم نیست که خصیصه ای اخلاقی است بسیار بالاتر از فرو خوردن خشم. حلم مقام والایی است که انسان باید بدان دست یابد. حلم مفهومی تقریباً نزدیک به مدیریت خویشتن (مالک نفس بودن) و در برابر جهل استعمال شده است. و برترین حلم ها، حلم در هنگام خشم است، البته حلم همراه با قدرت!

پس به وضوح درمی یابیم منظور از حلم در برابر خشم، حلمی است از روی قدرت. حلمی که صاحب آن از حق تجاوز نکند. و مشخص است این مفهوم با مفهومی که از حلم در فرهنگ فارسی وجود دارد، بسیار متفاوت است.

اما مفهوم صبر نیز به تنهایی نمی تواند صفت مقابل و مثبت مناسبی برای خشم باشد، زیرا که صبر نیز به مانند حلم یک مفهوم گسترده و عمیق است.

بحث و نتیجه گیری

نتیجه آنکه با توجه به اهمیت بسیار زیاد بحث خشم در روایات ما به فرو خوردن و دوری از صفت رذیله خشم تشویق می شویم. اما برای جلوگیری از خشم چه باید کرد؟ صرفاً فرو خوردن و در اصطلاح ائمه کظم غیظ کافیس؟ یا این راهکار یک راهکار فوری محسوب می شود و برای بلند مدت باید به فکر چاره بود؟

همانطور که در روانشناسی مثبت نیز بحث می شود باید به دنبال صفت مقابل و مثبتی برای خشم بود و از آنجا که ما ائمه (ع) را متصل به سرچشمه نور و دارای علمی برتر از علوم دنیایی می دانیم به فحوص و بررسی در روایات دنبال صفت مثبت و مقابل خشم پرداختیم.

به مفاهیمی چون حلم و صبر پرداختیم و روشن شد که منظور ائمه اطهار (ع) از این مفاهیم با آنچه که در زبان فارسی و فرهنگ ایرانی وجود دارد، بسیار متفاوت است. حلم و صبر نه یک واکنش منفعلانه بلکه یک واکنش فعال از سر قدرت و آزادی برای احقاق حق و اقامه آن است. که این مفهوم با واژه شجاعت بیشتر و سریع تر به ذهن متبادر می شود. مفهومی که شاید آن را بتوان با رفتار جرات مندانه در روانشناسی مترادف دانست.

نتیجه می گیریم اگر بخواهیم صفتی را در خود پرورش دهیم که مقابل خشم باشد آن شجاعت است. و اگر از نگاه تربیتی و آموزش به موضوع بنگریم باید اینگونه بیان کنیم:

برای کنترل خشم و مدیریت آن باید شجاعت را در انسانها بالاخص در کودکان رشد دهیم.

منابع

1. آمدی. ابوالفتح. غرر الحکم و درر الکلم
2. ابن اثیر، مجدالدین. النهایه فی غریب الحدیث والایر.
3. جمعه حویزی. عبد علی. تفسیر نور الثقلین
4. جوان هوشیار، جعفر. ۱۳۹۷. خشم و پرخاشگری. تهران. چاپ و نشر عروج.
5. حرانی. ابن شعبه. تحف العقول عن آل الرسول علیهم السلام،
6. خمینی. روح الله. شرح چهل حدیث
7. طباطبایی. محمد حسین. المیزان فی تفسیر القرآن
8. کراچکی. محمد بن علی. معدن الجواهر و ریاضة الخواطر
9. کراچکی. محمد بن علی. نزهة النواظر
10. لیثی واسطی. علی بن ابی نزال. عیون الحکم و المواعظ،
11. مجلسی. بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام،
12. نوری. محدث. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل

